

مشارکت روستاییان در طرح‌های آبخیزداری

چکیده

پژوهش حاضر با هدف بررسی عوامل مؤثر بر مشارکت روستاییان پیرامون طرح‌های آبخیزداری شهرستان قزوین صورت گرفت. به لحاظ روش، این پژوهش از نوع پژوهش‌های توصیفی-همبستگی به حساب می‌آید. جامعه آماری این پژوهش را ۱۷۵۰ نفر از روستاییان شهرستان قزوین تشکیل داده‌اند که طی سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰ طرح‌های آبخیزداری در روستاهای آنان اجرا شده است ($N=1750$). با استفاده از فرمول کوکران تعداد ۱۷۸ نفر از آنان به عنوان نمونه از طریق روش نمونه‌گیری طبقه‌ای با انتساب متناسب برای انجام پژوهش انتخاب شدند. روایی پرسش‌نامه با نظر میزگردی از کارشناسان و پژوهشگران امور مشارکت و توسعه روستایی تأیید شد. اعتبار پرسش‌نامه نیز با تکمیل ۳۰ نسخه از آن در شهرستان قزوین از طریق آزمون راهنما تعیین و ضریب کرونباخ آلفا برای کل پرسش‌نامه $\alpha=0/91$ با استفاده از SPSS محاسبه شد. نتایج تحلیل همبستگی نشان داد که به جز متغیرهای میزان رضایتمندی، میزان وابستگی به دولت، میزان انگیزه پیشرفت و تعداد اعضای خانوار، بین تمامی متغیرهای تحقیق (سن، سطح تحصیلات، میزان انسجام اجتماعی، سطح پایگاه اقتصادی و اجتماعی، عضویت در نهادهای عمومی روستا، میزان مسافرت به خارج از روستا، میزان مالکیت باغات و زمین کشاورزی، تعداد اعضای باسواد خانوار، سطح درآمد از طریق فعالیت‌های کشاورزی، سطح زیر کشت زمین کشاورزی، فعالیت شوراهای اسلامی روستا، سابقه فعالیت کشاورزی، کشاورز نمونه، مددکار ترویجی، میزان استفاده از منابع اطلاعاتی، میزان دارایی و ثروت و میزان برخورداری از مشوق‌ها) با متغیر وابسته «مشارکت روستاییان در طرح‌های آبخیزداری» رابطه‌ای مثبت و معنادار وجود دارد. همچنین نتایج به‌دست آمده از تحلیل معادله همبستگی حاکی از آن بود که پنج متغیر (میزان استفاده از منابع اطلاعاتی، سابقه فعالیت کشاورزی، میزان تحصیلات، عضویت در نهادهای عمومی روستا و میزان برخورداری از مشوق‌ها) بخشی از تغییرات متغیر وابسته را تبیین می‌کنند.

کلیدواژه‌ها: آبخیزداری، توسعه روستایی، مشارکت، توسعه پایدار، شهرستان قزوین

دکتر وکیل حیدری ساربان

استادیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری و روستایی،
دانشگاه محقق اردبیلی

شماره صائب

دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی
روستایی، دانشگاه محقق اردبیلی

منابع طبیعی هر جامعه ثروت آن جامعه است که فقط به نسل حاضر تعلق ندارد و میراثی است که برای آیندگان باید باقی بماند. در یک دهه طولانی که از گذشته آغاز شده و هنوز ادامه دارد، تصور می‌شد که منابع طبیعی بی‌پایان هستند و از این رو بدون هیچ محدودیتی از آن‌ها استفاده می‌کردند. اگر این رویه ادامه داشته باشد، پیش از موعد، منابع و ذخایر طبیعی پایان می‌پذیرند و از بین خواهند رفت. اما این روند نمی‌تواند ادامه داشته باشد و ما ناچار به حفظ، نگهداری و احیای منابع طبیعی کشور به عنوان ثروتی هستیم که هم نسل خودمان و هم نسل آینده باید از آن بهره ببرند. بدیهی است که این مهم جز با مشارکت همه و به‌ویژه ساکنان حوزه‌های آبخیز مفهوم عینی پیدا نمی‌کند.

عدم تمرکز و گرایش برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران در اکثر کشورهای در حال توسعه به بخش آبخیزداری و مدیریت حوزه آبخیز، پیامدهای زیان‌بار متعددی همچون سیر بحرانی فرسایش خاک، تولیدات اندک منابع طبیعی، ته‌نشست رسوبات در تأسیسات انتقال آب و سدها، روند تصاعدی سیلاب‌های اخیر، بروز خشک‌سالی‌ها و کمبود آب و مهاجرت روستاییان به شهرها را برای این کشورها در پی داشته است (شمشاد و ملک‌محمدی، ۱۳۸۶: ۱۱۹-۱۱۱) به هر حال، آبخیزداری یکی از باصرفه‌ترین و ارزان‌ترین شیوه‌ها به منظور جلوگیری و کاهش روند تخریب منابع طبیعی در اکثر کشورهای دنیا به‌شمار می‌رود (شنگ، ۱۳۷۶) و با وجود موفقیت طرح‌های آبخیزداری، این علم به تنهایی قادر به جبران خسارت ناشی از فرسایش خاک نیست و نیازمند مشارکت اکثریت روستاییان در حوضه‌های آبخیز است که زندگی آن‌ها به‌طور کامل وابسته به وجود منابع پایدار سالم است، به طوری که می‌توان گفت عدم مشارکت روستاییان در امر حفظ، نگهداری و اجرای طرح‌های آبخیزداری جز این که هزینه‌های زیادی را صرف اجرای این طرح‌ها می‌کند، ثمره دیگری ندارد (بقایی و همکاران، ۱۳۸۷: ۴۵).

مشارکت نهادینه و مستمر مردم و نظارت آنان بر مدیریت منابع طبیعی یکی از چالش‌های اساسی کشور در گذشته و حال است. اینکه چه رهیافت و فرایندی می‌تواند مشارکت مردم را نهادینه کند و چه بستری باید مهیا شود و با چه دیدگاه و نگرشی حرکت شود تا زمینه ایجاد مشارکت نهادینه مردم روستایی مهیا شود، پرسشی است که پاسخ به آن قطعاً آسان نیست و پاسخ صحیح آن تضمین‌کننده موفقیت طرح‌های آبخیزداری و دیگر پروژه‌های روستایی خواهد بود (سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری کشور، ۱۳۸۳). البته آبخیزداری به عنوان روشی جامع و مناسب در مدیریت پایدار منابع طبیعی و انسانی در حوزه‌های آبخیز بیشتر مورد توجه قرار گرفته است (بقایی، ۱۳۸۵: ۴). در تحقیقی با عنوان «عوامل مؤثر بر تمایل کشاورزان به مشارکت مردم در طرح‌های یکپارچه‌سازی اراضی مزروعی» نتیجه می‌گیرند که بین سواد، فراهم بودن فرصت‌های شغلی، میزان مالکیت زمین، عضویت در گروه، اعتماد به یکدیگر، اعتماد مردم به دولت و عوامل انگیزشی با میزان تمایل کشاورزان به مشارکت در طرح‌های یکپارچه‌سازی اراضی مزروعی رابطه‌ای معنادار وجود دارد. بقایی و همکاران (۱۳۸۵) در تحقیقی پیرامون «عوامل فردی و اجتماعی مؤثر بر مشارکت روستاییان حوضه آبخیز زرچشمه هونجان در طرح‌های آبخیزداری» دریافته‌اند که بین متغیرهای سن، میزان منزلت اجتماعی، میزان مشارکت اجتماعی، میزان نگرش نسبت به مشارکت، میزان نوگرایی، میزان اعتماد به افراد مختلف و میزان تمایل به انجام کارهای جمعی با میزان مشارکت روستاییان در طرح‌های آبخیزداری رابطه‌ای مثبت و معنادار وجود دارد. در تحقیقی، عوامل آگاهی اجتماعی، اعتماد به مجریان طرح، پایگاه اجتماعی و اختلافات قومی را جزء عوامل مؤثر بر فعالیت‌های آبخیزداری می‌داند. اخلاقی (۱۳۸۵) در تحقیقی با عنوان «بررسی و ارزیابی میزان مشارکت مردم در فرایند برنامه‌ریزی و اجرای پروژه‌های منابع طبیعی مورد مطالعه»، آگاه‌سازی مردم از آثار و

عدم تمرکز و عدم گرایش برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران در اکثر کشورهای در حال توسعه به بخش آب‌خیزداری و مدیریت حوضه آب‌خیز، پیامدهای زیان‌بار متعددی همچون سیر بحرانی فرسایش خاک، تولیدات اندک منابع طبیعی، ته‌نشست رسوبات در تأسیسات انتقال آب و سدها، روند تصاعدی سیلاب‌های اخیر، بروز خشک‌سالی‌ها و کمبود آب و مهاجرت روستاییان به شهرها را برای این کشورها در پی داشته است

مواد و روش‌ها

۶. بررسی و تعیین رابطه متغیر وابسته میزان مشارکت روستاییان در طرح‌های آب‌خیزداری با متغیر مستقل مورد مطالعه؛
۷. تحلیل همبستگی عوامل مؤثر بر میزان مشارکت روستاییان در طرح‌های آب‌خیزداری.

پژوهش حاضر از لحاظ میزان و درجه کنترل، غیرآزمایشی و توصیفی، از نظر نحوه گردآوری داده‌ها، میدانی و در نهایت به لحاظ قابلیت تعمیم یافته‌ها، از نوع پیمایشی به حساب می‌آید. این پژوهش دارای ۲۱ فرضیه و ۲۱ متغیر مستقل و یک متغیر وابسته ترکیبی با عنوان «میزان مشارکت روستاییان در طرح‌های آب‌خیزداری» بود. برای اندازه‌گیری متغیر وابسته براساس مطالعات متعدد صورت گرفته در این زمینه همچون کلیتون (۱۳۸۳)، از کیا و غفاری (۱۳۸۰) و طالب (۱۳۷۱)، سطوح مختلف مشارکت در چهار بعد سطح آگاهی روستاییان، میزان مشارکت روستاییان در فرایند برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری طرح‌های آب‌خیزداری، میزان مشارکت افراد در اجرا و پیاده‌سازی طرح‌های آب‌خیزداری و میزان مشارکت افراد در ارزشیابی طرح‌های آب‌خیزداری اجرا شده، دسته‌بندی و بر مبنای طیف لیکرت (۱= خیلی کم تا ۵= خیلی زیاد) اقدام به سنجش آن‌ها شد و جمع جبری چهار بعد اشاره شده به عنوان متغیر ترکیبی در تحلیل‌ها به عنوان متغیر وابسته مدنظر قرار گرفت. البته گفتنی است که در مورد هر یک از سطوح چهارگانه مشارکت براساس مطالعات مرتبط انجام شده نظیر بقایی (۱۳۸۵)، نشانگرها و گویه‌های متناسب با هر یک از سطوح استخراج و در قالب پرسش‌نامه تدوین شدند.

جامعه آماری این پژوهش را ۱۸۵۰ نفر از روستاییان شهرستان قزوین تشکیل داده‌اند که طی سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰ در روستاهای آنان طرح‌های آب‌خیزداری اجرا شده است (N=۱۸۵۰). با استفاده از فرمول کوکران تعداد ۱۷۸ نفر از آنان به عنوان نمونه از طریق روش نمونه‌گیری طبقه‌ای با انتساب متناسب برای انجام پژوهش انتخاب شدند. برای گردآوری اطلاعات مورد نیاز تحقیق از شیوه اسنادی و کتابخانه‌ای و اینترنت برای بررسی سوابق و پیشینه تحقیق استفاده شده است و در شیوه میدانی ابزار گردآوری اطلاعات پرسش‌نامه بود که با بررسی منابع مختلف و براساس فرضیات و سؤالات تحقیق تدوین شد. روایی پرسش‌نامه با نظر میزگردی از کارشناسان و پژوهشگران امور مشارکت و توسعه روستایی تأیید شد. اعتبار پرسش‌نامه نیز با تکمیل ۳۰ نسخه از آن در شهرستان قزوین از طریق آزمون راهنما تعیین و ضریب کرونباخ آلفا برای کل پرسش‌نامه $\alpha=0/91$ با استفاده از SPSS محاسبه شد. تجزیه و تحلیل گردآوری شده با استفاده از نرم‌افزار SPSS صورت گرفت و نتایج پژوهش در دو جنبه توصیفی (شامل فراوانی، درصد فراوانی و درصد تجمعی) و استنباطی (شامل تحلیل همبستگی) ارائه شد.

یافته‌های پژوهش

مشارکت در سطح آگاهی نتایج به‌دست آمده از پژوهش درخصوص سطح آگاهی روستاییان بیانگر مطلع بودن افراد از وظایف، حدود اختیارات، برنامه‌های آینده، مشکلات و امکانات سازمان‌های روستایی است یا افرادی که از سوی

پیامدهای طرح‌های منابع طبیعی، لزوم آموزش همه‌جانبه مردم قبل از تحویل پروژه‌ها را از مهم‌ترین عوامل مؤثر بر مشارکت مردم در طرح‌های آب‌خیزداری بیان می‌دارد. در مطالعات خود به ارزیابی فاکتورهای مؤثر بر میزان مشارکت آب‌خیزنشینان در طرح‌های آب‌خیزداری پرداخته‌اند. نتایج تحلیل همبستگی نشان داد که رابطه بین میزان مشارکت در طرح‌های آب‌خیزداری و متغیرهای سطح سواد، میزان مالکیت زمین زراعی، میزان استفاده از وسایل ارتباطی و مزیت نسبی مثبت و معنادار بود، در حالی که رابطه متغیر وابسته میزان مشارکت روستاییان با متغیرهای سن، تجربه کشاورزی و تعداد دام، منفی و معنادار شده بود. در نهایت، اینکه هدف کلی این پژوهش، بررسی ویژگی‌های مؤثر پیرامون مشارکت روستاییان در طرح‌های آب‌خیزداری در مناطق روستایی شهرستان قزوین است و اهداف اختصاصی آن عبارت‌اند از:

۱. بررسی و تعیین سطح آگاهی (سطح اول مشارکت) روستاییان مورد مطالعه در طرح‌های آب‌خیزداری؛
۲. بررسی و تعیین میزان مشارکت روستاییان مورد مطالعه در فرایند برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری طرح‌های آب‌خیزداری (سطح دوم مشارکت)؛
۳. بررسی و تعیین میزان مشارکت روستاییان مورد مطالعه در اجرا و پیاده‌سازی طرح‌های آب‌خیزداری (سطح سوم مشارکت)؛
۴. بررسی و تعیین میزان مشارکت روستاییان مورد مطالعه در ارزشیابی طرح‌های آب‌خیزداری (سطح چهارم مشارکت)؛
۵. بررسی و تعیین میزان مشارکت کلی روستاییان مورد مطالعه در طرح‌های آب‌خیزداری؛

جدول ۲: توزیع فراوانی پاسخ‌گویان برحسب میزان مشارکت آنان در اجرای طرح‌های آبخیزداری

مشارکت در اجرا	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
خیلی کم	۶۲	۳۴/۸۳	۳۴/۸۳
کم	۵۱	۲۸/۶۵	۶۳/۴۸
متوسط	۳۹	۲۱/۹۱	۸۵/۳۹
زیاد	۲۱	۱۱/۷۹	۹۷/۱۸
خیلی زیاد	۵	۲/۸	۱۰۰

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۵.

مشارکت در سطح ارزشیابی طرح‌ها

نتایج به‌دست آمده از پژوهش در خصوص میزان مشارکت روستاییان در ارزشیابی طرح‌های آبخیزداری که بیانگر احساس رضایت و خشنودی افراد از طرح‌های اجرا شده و میزان سودمندی و تأثیرگذاری مثبت آن‌ها بر زندگی افراد هستند، در جدول ۴ آمده است. براساس یافته‌های پژوهش مشخص می‌شود که میزان مشارکت حدود ۶۵/۱۶ درصد پاسخ‌گویان مورد مطالعه در سطح زیاد و خیلی زیاد بوده است. در ضمن با توجه به مقادیر درصد تجمعی، درصد پایینی از پاسخ‌گویان (۱۵/۱۶ درصد) مشارکت کم و خیلی کم در ارزشیابی طرح‌های آبخیزداری داشته‌اند.

جدول ۴: توزیع فراوانی پاسخ‌گویان برحسب میزان مشارکت آنان در ارزشیابی طرح‌های آبخیزداری

مشارکت در ارزشیابی طرح‌ها	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
خیلی کم	۳	۱/۶۸	۱/۶۸
کم	۲۴	۱۳/۴۸	۱۵/۱۶
متوسط	۳۵	۱۹/۶۶	۳۴/۸۳
زیاد	۶۲	۳۴/۸۳	۶۹/۶۵
خیلی زیاد	۵۴	۳۰/۳۳	۱۰۰

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۵.

میزان مشارکت کلی روستاییان در طرح‌های آبخیزداری

به منظور دستیابی به مشارکت کلی روستاییان در طرح‌های آبخیزداری، گویه‌های مرتبط به هر یک از سطوح چهارگانه مشارکت هم‌ارز و جمع شدند. همان‌طور که جدول ۵ نشان داد، نتایج کسب شده حاکی از آن است که ۳/۳۷ درصد پاسخ‌گویان مورد مطالعه در سطح خیلی کم، ۲/۶۵ درصد در سطح کم، ۴۴/۹۴ درصد در سطح متوسط، ۱۶/۲۹ درصد در سطح زیاد و ۶/۷۴ درصد در سطح خیلی زیاد در طرح‌های آبخیزداری منطقه قزوین مشارکت داشته‌اند. بدین ترتیب، بیشترین فراوانی متعلق به پاسخ‌گویان با سطح مشارکت متوسط است.

جدول ۵: توزیع فراوانی پاسخ‌گویان برحسب میزان مشارکت آنان در اجرای طرح‌های آبخیزداری

مشارکت کلی	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
خیلی کم	۶	۳/۳۷	۳/۳۷
کم	۵۱	۲۸/۶۵	۳۲/۰۲
متوسط	۸۰	۴۴/۹۴	۷۶/۹۶
زیاد	۲۹	۱۶/۲۹	۹۳/۲۵
خیلی زیاد	۱۲	۶/۷۴	۱۰۰

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۵.

ادارات دولتی در روستا فعالیت می‌کنند و همچنین تجارب دیداری افراد و وقوف آن‌ها به ویژگی‌های طرح‌های آبخیزداری در جدول ۱ آمده است. نتایج نشان می‌دهند که بیشترین فراوانی (۴۷/۷۵ درصد) مربوط به پاسخ‌گویانی است که میزان آگاهی خود را در سطح زیاد در نظر گرفته‌اند. نکته قابل توجه با در نظر گرفتن میزان درصد تجمعی آن است که تنها در حدود ۷/۲۹ درصد افراد میزان آگاهی خود را در سطح کم و خیلی کم ارزیابی کرده‌اند.

جدول ۱: توزیع فراوانی پاسخ‌گویان برحسب میزان آگاهی آنان از طرح‌های آبخیزداری

سطح آگاهی روستاییان	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
خیلی کم	۴	۲/۲۴	۲/۲۴
کم	۹	۵/۰۵	۷/۲۹
متوسط	۵۱	۲۸/۶۵	۳۵/۹۴
زیاد	۸۵	۴۷/۷۵	۸۳/۶۹
خیلی زیاد	۲۹	۱۶/۲۹	۱۰۰

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۵.

مشارکت در سطح برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری

منظور از مشارکت در سطح برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری طرح‌های آبخیزداری، تأثیرگذاری و دخالت مستقیم روستاییان در فرایند تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی طرح‌هاست که نتایج کسب‌شده در این خصوص در جدول ۲ نشان داده شده‌اند. براساس اطلاعات مندرج در جدول ۲، بیشترین فراوانی (۴۶/۰۶ درصد) متعلق به پاسخ‌گویان با میزان مشارکت متوسط بود. در ضمن با توجه به مقادیر درصد تجمعی، مشارکت حدود یک سوم پاسخ‌گویان مورد مطالعه (۳۰/۸۹ درصد) نیز در سطح کم و خیلی کم بوده است.

جدول ۲: توزیع فراوانی پاسخ‌گویان برحسب میزان مشارکت آنان در فرایند برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری طرح‌های آبخیزداری

مشارکت در تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
خیلی کم	۶	۳/۳۷	۳/۳۷
کم	۴۹	۲۷/۵۲	۳۰/۸۹
متوسط	۸۲	۴۶/۰۶	۷۶/۹۵
زیاد	۳۲	۱۷/۹۷	۹۴/۹۲
خیلی زیاد	۹	۵/۰۵	۱۰۰

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۵.

مشارکت در سطح اجرا و پیاده‌سازی طرح‌ها

منظور از مشارکت در سطح اجرا و پیاده‌سازی طرح‌ها مشارکت روستاییان در ارائه کمک‌های مالی و خدماتی و تأمین نیروی انسانی مورد نیاز برای اجرای طرح‌های آبخیزداری است. یافته‌های کسب‌شده حاکی از آن بود که در حدود ۳۴/۸۳ و ۲۸/۶۵ درصد پاسخ‌گویان مورد مطالعه به ترتیب در سطح خیلی کم و کم در اجرا و پیاده‌سازی طرح‌های آبخیزداری مشارکت داشته‌اند. این در حالی است که مشارکت تنها در حدود ۱۴/۵۹ درصد افراد در سطح زیاد و خیلی زیاد بوده است (جدول ۳).

جدول ۶: رابطه بین میزان مشارکت روستاییان در طرح‌های آبخیزداری با متغیرهای مستقل مورد مطالعه

نام متغیر	ضریب همبستگی	سطح معناداری	نام متغیر	ضریب همبستگی	سطح معناداری
سن پاسخ‌گویان	۰/۹۹۵	۰/۰۰۰	تعداد اعضای باسواد خانوار	۰/۶۴۶	۰/۰۰۲
سطح تحصیلات	۰/۹۹۵	۰/۰۰۰	کشاورز نمونه	۰/۵۴۷	۰/۰۱۳
میزان رضایتمندی	۰/۲۳۶	۰/۱۳۷	مددکار ترویجی	۰/۵۸۳	۰/۰۰۰
میزان انسجام اجتماعی	۰/۵۰۹	۰/۰۰۲	میزان استفاده از منابع اطلاعاتی	۰/۵۶۷	۰/۰۰۰
سطح پایگاه اقتصادی-اجتماعی	۰/۵۰۹	۰/۰۰۲	سطح درآمد از طریق فعالیت‌های کشاورزی	۰/۵۷۱	۰/۰۰۹
میزان وابستگی به دولت	۰/۲۶۵	۰/۲۵۹	میزان دارایی و ثروت	۰/۷۸۲	۰/۰۰۰
میزان انگیزه پیشرفت	۰/۹۸۶	۰/۰۰۰	میزان برخورداری از مشوق‌ها	۰/۸۲۱	۰/۰۰۰
عضویت در نهادهای عمومی روستا	۰/۶۸۴	۰/۰۰۱	سطح زیر کشت زمین کشاورزی	۰/۶۵۷	۰/۰۰۲
میزان مسافرت به خارج از روستا	۰/۴۷۲	۰/۰۳۶	فعالیت شورای اسلامی روستا	۰/۶۲۹	۰/۰۰۳
میزان مالکیت باغات و زمین کشاورزی	۰/۱۷۳	۰/۴۶۶	سابقه فعالیت کشاورزی	۰/۷۸۵	۰/۰۰۰
تعداد اعضای خانوار	-	-	-	-	-

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۵.

تحلیل همبستگی

در این پژوهش به منظور تحلیل رابطه بین متغیر وابسته «میزان مشارکت روستاییان در طرح‌های آبخیزداری» با متغیرهای مستقل مورد مطالعه از ضریب همبستگی استفاده شد که یافته‌های به دست آمده در جدول ۶ نشان داده شده است. همان‌طور که جدول ۶ نشان می‌دهد، به جز متغیرهای میزان رضایتمندی، میزان وابستگی به دولت، میزان انگیزه پیشرفت و تعداد اعضای خانوار، بین تمام متغیرهای مستقل تحقیق با متغیر وابسته، رابطه‌ای مثبت و معنادار وجود دارد.

برای بررسی تأثیر متغیرهای مستقل مورد مطالعه بر متغیر وابسته «میزان مشارکت روستاییان در طرح‌های آبخیزداری» از تحلیل همبستگی چندگانه بهره گرفته شده است. هدف از این تحلیل، ارزیابی تأثیر هر یک از متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته، پیش‌بینی تغییرات متغیر وابسته و تعیین سهم هر یک از متغیرهای مستقل در تبیین واریانس متغیر وابسته بود. مشخصات مدل حاصل از هر مرحله شامل متغیرهای ورودی بر اساس میزان اهمیت تبیینی و نیز ضریب همبستگی، ضریب تعیین مربوطه و مقادیر t در جدول ۷ ارائه شده است. در نهایت با توجه به یافته‌های ارائه شده در جدول ۷، معادله خطی حاصل از تحلیل همبستگی گام به گام را می‌توان به شرح زیر نوشت:

جدول ۷: مشخصه‌های مدل نهایی معادله همبستگی عوامل مؤثر بر میزان مشارکت روستاییان در طرح‌های آبخیزداری

گام	متغیرها	R	R ²	B	Beta	مقدار t	سطح معناداری
۱	مقدار ثابت	-	-	۳۶/۲۸	-	۱۰/۸۹	۰/۰۰۰
۲	میزان تحصیلات	۰/۴۴۹	۰/۲۴۹	۳/۰۶	۰/۶۷۶	۷/۱۳	۰/۰۰۰
۳	عضویت در نهادهای عمومی روستا	۰/۵۸	۰/۳۴۳	-۲/۱۸	-۰/۵۶۴	-۵/۸۱	۰/۰۰۰
۴	میزان استفاده از منابع اطلاعاتی	۰/۶۴	۰/۴۱۸	۰/۲۷۸	۰/۲۷۱	۳/۷۲	۰/۰۰۰
۵	سابقه فعالیت کشاورزی	۰/۶۸	۰/۴۷۰	-۲/۰۴	-۰/۳۸۴	-۳/۸۲	۰/۰۰۰
۶	میزان برخورداری از مشوق‌ها	۰/۷۱	۰/۵۰۸	-۱/۶۳۷	-۰/۲۴۷	-۲/۶۷	۰/۰۰۰

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۵.

بحث و نتیجه‌گیری

تجارب در کشورهای مختلف جهان حاکی از آن است که بیشتر پروژه‌ها و طرح‌های آبخیزداری به دلیل اینکه کشاورزان و ساکنان حوزه در مراحل برنامه‌ریزی، اجرا و ارزشیابی مشارکت نداشته‌اند، با شکست مواجه شده‌اند. به هر حال، امروزه مدیریت مشارکتی و مبتنی بر تلاش‌های مردمی به عنوان کارآمدترین شیوه برای مدیریت حوضه‌های آبخیز در نظر گرفته می‌شود. مشارکت فعال روستاییان در طرح‌های آبخیزداری، این فرصت را برای آنان فراهم می‌سازد تا خودشان با توجه به مسائل و نیازهای واقعی خودشان در این طرح‌ها مشارکت جویند و از منافع آن بهره‌مند شوند. به اعتقاد اکثر صاحب‌نظران، روستاییان دلایل متعدد و گاه قانع‌کننده‌ای برای عدم مشارکت یا مشارکت پایین در فرایند برنامه‌ریزی، اجرا و ارزشیابی پروژه‌های مختلف کشاورزی و منابع طبیعی دارند. در این زمینه نباید همواره روستاییان را مقصر قلمداد کرد، زیرا بسیاری از مسائل و موانع مشارکت به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم به دولت‌ها، نهادها و سازمان‌های کارگزار و عاملان اجرایی این سازمان‌ها مربوط می‌شوند. بر این اساس ضروری است به منظور شناسایی سطح مشارکت روستاییان در برنامه‌ها و طرح‌های مختلف و عوامل تأثیرگذار بر آن و رسیدن به شناختی روشن در این زمینه، مطالعات و پژوهش‌های میدانی طرح شده و انجام پذیرند تا بتوان با تکیه بر یافته‌های چنین مطالعاتی، برنامه‌ریزی بهتر و منسجم‌تری در راستای بهبود میزان مشارکت محلی به عمل آورد. در این ارتباط متین (۱۳۷۷) با توجه به اهمیت مشارکت روستاییان در طرح‌ها و فعالیت‌های آبخیزداری، بررسی و شناسایی عوامل مؤثر بر مشارکت افراد در این گونه فعالیت‌ها یک گام اساسی در دستیابی به مشارکت واقعی و بهبود آن است. سرانجام یافته‌های پژوهش نشان داد که به جز متغیرهای میزان رضایتمندی، میزان انگیزه پیشرفت و تعداد اعضای خانوار بین تمامی متغیرهای تحقیق با متغیر وابسته «میزان مشارکت روستاییان در طرح‌های آبخیزداری» رابطه‌ای مثبت و معنادار وجود دارد. این نتایج با یافته‌های ابراهیم‌پور (۱۳۷۹) و شریفی و همکاران (۱۳۸۹) هم‌خوانی دارد.

در نهایت با استناد به نتایج تحقیق مبنی بر وجود رابطه مثبت

با استناد به نتایج
تحقیق مبنی بر وجود
رابطه مثبت و معنادار
بین میزان مشارکت
روستاییان در
طرح‌های آبخیزداری
و میزان برخورداری
از میزان مشوق‌ها
پیشنهاد می‌شود ضمن
مطالعه مشوق‌های
تأثیرگذار در این
زمینه از این شیوه به
منظور بهبود مشارکت
کشاورزان در طرح‌های
آبخیزداری استفاده
شود

و معنادار بین میزان مشارکت روستاییان در طرح‌های آبخیزداری و میزان برخورداری از میزان مشوق‌ها پیشنهاد می‌شود ضمن مطالعه مشوق‌های تأثیرگذار در این زمینه از این شیوه به منظور بهبود مشارکت کشاورزان در طرح‌های آبخیزداری استفاده شود. نادیده گرفتن انگیزه و تمایل افراد محلی بر میزان همکاری و مشارکت آن‌ها تأثیر منفی خواهد داشت، زیرا مشارکت امری است که با زور و تحمیل قابل تزیق نیست و در چنین حالتی نتیجه مطلوب را نخواهد داشت. از این رو، ارائه مشوق‌های مادی (همچون دادن دستمزد در قبال مشارکت افراد، اعطای وام‌های مرتبط با فعالیت‌های زراعی و باغی و...) و مشوق‌های معنوی (مانند معرفی آبخیزداران نمونه، اعزام مشارکت‌کنندگان فعال به مناطق مورد علاقه آنان، فراهم آوردن فرصت دیدار آن‌ها با مسئولان ذی‌ربط و نیز بازدید از طرح‌های موفق) می‌تواند حائز اهمیت باشند. افزون بر این، با توجه به وجود رابطه مثبت و معنادار بین فعالیت شورای اسلامی و میزان مشارکت روستاییان در طرح‌های آبخیزداری، توصیه می‌شود به منظور افزایش روحیه همکاری و تعاون و جلب بهتر مشارکت‌های مردمی، به ایجاد تشکل‌ها و حمایت از آن‌ها توجه بیشتر شود و نسبت به تقویت شوراهای اسلامی اقدامات بیشتری صورت گیرد. علاوه بر این، با توجه به اهمیت مشارکت در سطح آگاهی و تصمیم‌گیری به عنوان گام زیربنایی مشارکت، پیشنهاد می‌شود ضمن مطالعه دقیق و زمینه‌یابی واقعی در جهت مشارکت کشاورزان در فرایند برنامه‌ریزی، اجرا و ارزشیابی، پیش از هرگونه اقدام اجرایی با روستاییان جلسات متعدد مشورتی برگزار و از نظرات آنان استفاده شود تا ضمن زمینه‌سازی برای بهبود مشارکت جوامع محلی، دلایل طراحی و اجرای طرح‌ها و نیز منافع و دستاوردهای حاصل از آن‌ها در کوتاه‌مدت و بلندمدت برای روستاییان مشخص شود. در این زمینه، استفاده از برنامه‌های آموزشی و ترویجی از قبیل برگزاری کلاس‌های ترویجی، تهیه و پخش برنامه‌های رادیویی و تلویزیونی، تدوین و پخش فیلم‌های آموزشی، تهیه و توزیع مواد نوشتاری و غیره می‌تواند نقش بسزایی ایفا کند.

منابع

۱. ابراهیم‌پور، م (۱۳۷۹). وضعیت و جایگاه کنش مشارکتی و عوامل مؤثر بر آن در آبخیزداری، مجموعه مقالات اولین همایش منابع طبیعی، مشارکت و توسعه. تهران: دفتر ترویج و مشارکت مردمی سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری کشور.
۲. اخلاقی، س، ج (۱۳۸۵). «بررسی و ارزیابی میزان مشارکت مردم در فرایند برنامه‌ریزی و اجرای پروژه‌های منابع طبیعی مورد مطالعه». سمینار برنامه‌ریزی توسعه مشارکتی آب و خاک، ۲۸ لغایت ۳۰ بهمن‌ماه، سمنان.
۳. ازکیا، م، غفاری، غ (۱۳۸۰). جامعه‌شناسی توسعه، تهران: انتشارات کلمه، ص ۱۷۹.
۴. بقایی، م (۱۳۸۵). «روش‌های جلب مشارکت روستاییان در طرح‌های آبخیزداری (مطالعه موردی: حوضه آبخیز زرچشمه هونجان)». پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته ترویج و آموزش کشاورزی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه تربیت مدرس.
۵. شریفی، امید، غلامرضایی، سعید و روح‌اله رضایی (۱۳۸۹). «بررسی عوامل مؤثر بر میزان مشارکت روستاییان در طرح‌های آبخیزداری منطقه جیرفت». مجله علمی - پژوهشی علوم و مهندسی آبخیزداری در ایران، سال چهارم، شماره ۱۲، صص ۹-۱.
۶. شمشاد، م و ملک‌محمدی، ا (۱۳۸۶). نقش مشارکت مردم در طرح‌های آبخیزداری. مجموعه

- مقالات چهارمین همایش ملی و مهندسی آبخیزداری ایران (مدیریت حوضه‌های آبخیز)، تهران، صص ۱۱۹-۱۱۱.
۷. شنگ، ت (۱۳۷۶). راهنمای آبخیزداری، مترجم: علی نجفی‌نژاد، انتشارات دانشگاه تهران.
 ۸. ضیایی، م (۱۳۷۱). مدیریت روستایی در ایران. انتشارات دانشگاه تهران، تهران، ص ۱۲۰.
 ۹. طالب، م (۱۳۷۱). مدیریت روستایی در ایران. انتشارات دانشگاه تهران، تهران، ص ۵۴۲.
 ۱۰. کلینتون، ا (۱۳۸۳). توانمندسازی مردم: راهنمایی برای مشارکت، مترجم: پیروز ایزدی. تهران: انتشارات مرکز پژوهش‌ها و بررسی مسائل روستایی.
 ۱۱. متین، ن (۱۳۷۷). «مبانی نظری مشارکت و ضرورت‌های آن»، مجله جهاد، شماره ۲۱۵-۲۱۴، صص ۱۹-۲۴.